

Aquell tren abandonat a Vic

EL9NOU.CAT agrupa els tres articles publicats per Xavier Cateura sobre la colpidora història de Luis Castán, un ferroviari aragonès instal·lat a Vic que el gener de 1939 va haver de conduir un tren ple de refugiats cap a la frontera per tal de salvar-los. Va fer-ho amb dos cunyats, un d'ells moriria al camp de Mauthausen, i l'altre es va quedar a viure a França, on va morir. Un altre cunyat, que es va quedar a Vic i va ser detingut, anys després va ser acusat de fer propaganda contra el règim franquista. Va morir a la cel·la apallissat tot i que van fer constar que s'havia suïcidat. El metge es va negar a signar-ne l'autòpsia. Un documentat treball que retrata el drama de l'exili i els dies més negres del franquisme

- [Xavier Cateura](#)
- 13/07/2018 | 12:00
- [Vic](#)

Imatge del 5 de maig de 1945, quan tropes aliades alliberen el camp de Mauthausen |

CAPÍTOL I

Era finals de gener de 1939. Les tropes sollevades comandades per García Valiño eren molt a prop de Vic. A l'estació, un grup molt nombrós de gent, dones, criatures, refugiats d'altres indrets de la península, omplien l'andana on hi havia un tren abandonat en una de les vies. Entre aquests, alguns homes uniformats i altres persones compromeses amb el Front Popular.

Tota aquella munió de gent volia fugir de la ciutat per anar cap a Puigcerdà, o el més a prop possible de la frontera, amb l'esperança d'arribar a França i així veure's salvats de l'exèrcit franquista que deien que s'acostava per la banda del Lluçanès. Estaven desesperats. Dins del seu cap encara ressonaven les explosions dels darrers bombardejos de l'aviació feixista sobre la ciutat. De l'últim feia pocs dies i tothom en recordava els morts provocats.

El tren està aturat a la via però no hi ha cap maquinista per fer-lo anar. Allà on sigui, però prou lluny pel que temen que pugui passar si no marxen aviat de Vic. Saben prou bé el que els espera en cas de ser apressats, ja han tingut prou notícies durant els mesos de guerra de la repressió d'aquells que alliberen els pobles i les ciutats roges, especialment de la violència de les forces mores i de la legió, que solen ser les primeres a entrar a les poblacions conquerides.

Finals de gener de 1939. Molta gent omple l'estació per fugir de Vic. Hi ha un tren, però cap maquinista. En Luis, amb l'ajuda dels seus cunyats, es veu amb cor de fer-lo anar

La sala d'espera és un caos. La gent discuteix sobre la conveniència de fer una cosa o una altra. Alguns, cansats d'esperar, pensen que com que no han fet cap mal el millor potser seria tornar cap a casa o cap allà on estaven refugiats. D'altres no defalleixen i busquen alternatives al davant d'un tren que no dona senyals de moure's. N'hi ha que busquen un camió, un cotxe, un carro, el que sigui per allunyar-se més aviat d'aquella ciutat. Unes dones no troben la criatura, perduda enmig de la gentada. La majoria criden desesperats suplicant que algú posi en marxa aquell tren i poder marxar de pressa nord enllà.

Un home que arriba esbufegant explica que els feixistes ja són a dalt del turó de Sant Sebastià, i que s'escolten trets... Un altre el fa callar perquè ha vingut de la Guixa i allà no s'han sentit trets de tan a prop, però soroll de canons llunyans, sí. Tampoc han vist cap soldat dels nacionals. Però malgrat el desmentit, els nervis i l'angoixa creixen a cada minut que passa, perquè són conscients que la victòria de l'exèrcit sollevat ja és inevitable.

Finalment un home, en veure la desesperació general, sobretot a les cares de les dones amb criatures, pren una decisió. S'enfila sobre un munt de caixes, demana calma i una mica de silenci a tothom, i cridant a cor què vols diu que encara que ell no és maquinista de trens sap com fer-los funcionar, i que amb l'ajuda dels seus cunyats miraran de portar-los el més a prop de la frontera que es pugui arribar. Els que són de Vic coneixen aquell home de veure'l per l'estació; és en Luis, un ferroviari aragonès que fa temps que treballa al moll de descàrrega de mercaderies i que viu al barri de l'estació amb la seva família.

Quasi no l'han deixat acabar de dir el que volia, que tothom ha començat a envair les vies i s'han enfilat al tren. Crits, empentes, paquets per terra... Al cap d'una estona, molt llarga per als que ja eren dins dels vagons, en Luis fa sonar el xiulet de la locomotora i la posa en marxa ajudat per l'Artur i en Ramon, dos dels seus cunyats; el tercer, en Josep, es queda a la ciutat. Per fi el tren surt de l'estació i tots poden respirar una mica més bé, però encara tenen l'angúnia que el tren no sigui objecte de l'atac d'algun avió enemic. Finalment, però, aquell tren arriba a Puigcerdà sense gaire

problemes. Un cop a l'estació, una corrua de gent, dones, vells, criatures i alguns homes, comencen a caminar carregats amb caixes, paquets, maletes, mocadors de fer farcells que deixen entreveure el que amaguen, fòtils amb tota classe de coses, moltes de les quals seran abandonades al cap d'uns metres de caminar, perquè es fa massa feixuc fer-ho amb aquell pes.

Aquest any, quan es compleix el 73è aniversari de l'alliberament del camp de Mauthausen, cal que recordem els vigatans que van morir en aquells camps de mort

En creuar la frontera són inspeccionats pels gendarmes, els requisen les armes que alguns homes no havien volgut abandonar i són conduïts a un indret improvisat amb la prohibició explícita que ningú no marxi d'allà. Ben aviat, però, la majoria són traslladats a Argelers, un camp que el govern francès havia obert el 5 de febrer, només quatre dies després que els franquistes haguessin entrat a Vic. Per alguns començava aleshores el trist vagar entre diversos camps de concentració improvisats per tancar-hi l'allau de refugiats espanyols que no paraven d'arribar: Sant Cebrià, Barcarès, Ribesaltes, Septfonds, Bram, Agde, etc.

Al cap d'uns mesos, en Luis i els seus dos cunyats, després de passar per diversos camps, van anar a parar al de Cotlliure. El temps va anar passant i van tenir la sort de poder anar a treballar per a un pagès de la zona. Allò els va ser un respir perquè podien menjar una mica més bé i aconseguir alguns francs.

Però el maig de 1940 les tropes alemanyes van ocupar França, i el Rosselló va ser part del territori controlat pel govern col•laboracionista de Vichy. Al cap de poc, començava la deportació de republicans espanyols als camps de concentració alemanys. Els primers 398 són lliurats per la policia francesa als alemanys, que van anar a parar al camp de Mauthausen, on es calcula que n'hi van ser conduïts uns 10.000, entre aquests, més de 2.000 catalans.

En Luis, aquell improvisat maquinista de trens, es va poder escapolir de les detencions massives, com també el seu cunyat Ramon, però l'altre, l'Artur, no va tenir aquella sort i va ser obligat a pujar a un d'aquells vagons de transport de bestiar plens d'homes i dones tancats amb forrellat. Va ser un trajecte llarg, el tren només circulava de nit, de dia restava aturat a qualsevol estació i les condicions a dins dels vagons eren inhumanes. En arribar al destí, tot eren crits, lladrucs dels gossos, empentes, potades, cops de culata de fusell... Ja hem vist manta vegades aquestes escenes al cinema. L'Artur va ser tancat al stalag o presó XI-A, a Altengrabow, a Alemanya. El 26 d'abril de 1941, va ser deportat junt amb d'altres al camp de Mauthausen, en territori austríac, un camp creat el 1938, on se'l controla amb la matrícula número 3904. Més tard, el 20 d'octubre, torna a ser traslladat, aquest cop al camp de Gusen, i allà se li assigna el número 13888.

Finalment, el 8 de gener de 1942 mor, i es converteix en un més dels milers i milers de persones assassinades en una espècie de bogeria col•lectiva que ha marcat la història d'aquesta Europa nostra, que sempre ha presumit de ser bressol de cultura i de civilització. Aquest veí de Vic era Artur Piqué i Fargas. Havia nascut el 15 de setembre de 1900, i és un dels sis vigatans morts als camps de concentració del nazisme. Uns altres sis conciutadans van poder sobreviure alliberats per les tropes aliades el 5 de maig de 1945. Potser fora hora que Vic recordés el sacrifici d'aquells homes en algun lloc públic, com ja han fet altres pobles i ciutats de Catalunya. Enguany, en complir-se el 73è aniversari de l'alliberament del camp de Mauthausen, cal que recordem aquells

vigatans que van morir en aquells camps de mort, on es deia que Déu havia abandonat els homes allà tancats. Mentre uns deien això, d'altres miraven de sobreviure escoltant dins seu precisament aquell Déu a qui altres recriminaven el seu silenci. Em permeto recomanar aquí l'extraordinari testimoni d'Etty Hillesum, tancada en un camp d'extermini, recollit en les cartes publicades sota el títol "El cor pensant dels barracons", on podem llegir paraules tan sentides com aquestes: "El sofriment humà de què hem estat testimonis en el darrer mig any, i que encara veiem dia rere dia, supera de llarg el que una persona pot assumir en aquest temps. Per això és habitual sentir, en tots els tons possibles: No volem pensar, no volem sentir, volem oblidar com més aviat millor. I trobo que això és un gran perill".

(Publicat a EL 9 NOU el 22 de juny de 2018)

CAPÍTOL II

En EL 9 NOU del passat 22 de juny, vam poder llegir com en Luis, aquell ferroviari aragonès de l'estació de Vic, va ajudar a escapar les persones que volien fugir de les tropes franquistes que ja eren molt a prop. Un cop a França, tant ell com el seu cunyat Ramon es van poder escapar de les detencions que els soldats alemanys, ajudats per la policia francesa, feien dels republicans espanyols.

També van aconseguir sortir dels camps de refugiats, que el govern francès havia creat per tancar-hi els fugits de l'Espanya franquista. Gràcies a la manca de mà d'obra masculina, van poder anar a treballar a una masia de Portvendres. L'Artur, l'altre cunyat d'en Luis, no va tenir aquesta sort, va ser detingut pels nazis i traslladat al camp de concentració de Mauthausen, aquell lloc de mort on a la porta d'entrada, sota la gran àliga hitleriana, hi havia unes lletres de ferro forjat, on s'hi podia llegir: "Vosaltres que entreu, deixeu aquí tota esperança". Més tard va ser assassinat al camp de Gusen.

Molts dels que es van exiliar durant la guerra mal anomenada civil ja no van tornar mai més a la seva terra

El 22 d'abril de 2007, va tenir lloc a Vic l'assemblea anual de l'Amical Mauthausen, i un dels actes previstos era la inauguració d'un monument en record de tots els deportats de la comarca d'Osona als camps de concentració nazis. L'artista Jordi Arévalo tenia feta una escultura evocant aquella tristament famosa escala de 186 graons, que servia perquè els presoners hi pugessin sobre les seves espatlles grans blocs de pedra de la pedrera del camp i on tants van deixar la vida. Però aquella peça feta de bronze i granit no s'arribà a posar mai en cap indret de la ciutat, ja que l'Ajuntament, pel que fos, no es va decidir a fer-ho. Ara sembla que el tema s'està movent, i potser aviat podrà fer-se realitat el reconeixement i la memòria que mereixen totes aquelles persones que van haver de patir l'horror o la mort dins aquells camps. Potser s'optarà per posar una d'aquelles llambordes anomenades Stolpersteine (pedra que fa ensopegar), obra de l'artista alemany Gunter Demnig?

Sobre de la carta del 25 de novembre de 1943

Vigatans morts al camp de Gusen, entre parèntesi l'any del seu naixement: Artur Piqué i Fargas (1900), Lluís Serradell i Santanera (1904), Felicià Tona i Bassas (1903), Josep Verdager i Anglada (1903), Joaquim Delgado i Ribaudulla (1901), Joan Franquesa i Vidal (1890). Tots assassinats durant l'any 1941. Vigatans que van sobreviure i van ser alliberats del camp de Mauthausen l'any 1945: Ramir Badia i Quintillà (1919), Carles Franquesa i Güell (1908), Miquel Gudiol i Rovira (1913), Joan Rodríguez i Pons (1914). Vaig tenir la sort de trobar aquest document que transcriu. Es tracta de la carta on es dona compte de la mort de l'Artur. Va ser escrita per en Ramon des d'un poble de la Gascunya, on havia anat a parar durant els primers anys del seu exili forçat, i està adreçada a la seva germana Teresa.

“Auch, 12 del 12 de 1945

A Teresa Piqué. Vich

Muy apreciada hermana.

En primero es decir que me perdonarás porque lo que te digo hoy ya podía habértelo dicho antes, pero es que pensaba que había de darte un disgusto que valía más esperar, pero como ahora ya sabes la desgracia, te doy los detalles de que me mandó el compañero Juan Rodríguez Pons, conocido por el “paraygüero”, que estaba junto con nuestro inolvidable hermano Arturo, pues este le asistió hasta el último momento.

Pues nuestro hermano entró el día 26-4-1941 en el campo de Mauthausen, y murió en Gusen el día 8 del 1 del 1942, con el número 3904. Que en paz descanse.

Teresa, espero que tengas fuerza y resignación, ya que no podemos hacer nada para él, así es que cuídate que lo demás ya lo arreglaremos cuando yo venga, que espero que sea bien pronto. Espero que no dirás nada a nuestro querido padre y mira de conservarlo en todo lo que puedas.

Si encuentras a la compañera de Siano dale de saludos de mi parte pues yo era un gran compañero de su marido que en paz descanse.

Y por hoy nada más. Saludos a los que se interesan por mí, y muchos besos por la peterrina y a nuestro padre, y tú recibe un fuerte abrazo de tu hermano que te quiere, Ramón Piqué”.

El company a què fa referència en Ramon a la seva carta era el vigatà Joan Rodríguez i Pons, fill del paraigüer que aleshores hi havia al carrer dels Màrtirs. En Joan va tenir la gran sort de sobreviure i ser alliberat per les forces aliades el 5 de maig de 1945. Segons em diuen, es va quedar a viure a França.

En Luis, aquell ferroviari de l'estació de Vic, va ser enterrat al petit cementiri de Cotlliure

En Luis, que seguia fent feines fora del camp de refugiats, explicava als seus companys d'exili, republicans espanyols com ell, que havia escoltat rumors que deien que molts dels que s'emportaven cap a Alemanya eren assassinats, i els advertia del perill que corrien en cas de ser presos pels soldats alemanys o per la policia francesa. Potser per això quan el 29 d'octubre de 1943 en Luis Castán Lasus va morir a Cotlliure, el seu enterrament va ser una manifestació dels antics combatents republicans refugiats en terres del Rosselló. En una altra carta d'en Ramon, aquesta escrita des del Mas des Capeillans el 25 de novembre de 1943, adreçada al seu pare i a la seva germana Teresa, dona d'en Luis, els explica la mort i l'enterrament d'aquest i, entre altres coses, els diu que "tuvo un bonito entierro, pues en Portvendres y Cotlliure por lo menos trabajan 2.000 españoles y todos fueron al entierro, pues ha sido el entierro más grande que ha habido en Cotlliure, pues habían varias coronas regaladas por los españoles".

La Todesstiege, l'escala de 186 graons, dita de la mort, de Mauthausen

Aquell antic ferroviari de l'estació de Vic va ser enterrat al petit cementiri de Cotlliure, el mateix on uns anys abans havia estat sebollit un altre exiliat republicà, el gran poeta Antonio Machado, en una tomba pagada entre molts d'aquells refugiats de l'altra Espanya. Un poeta que, potser intuïnt pròxima la seva fi, va escriure els seus darrers versos, recordant la seva infantesa sevillana: "Estos días azules y este sol de la infancia". En Ramon Piqué i Fargas, com tants i tants altres exiliats republicans catalans

i espanyols, ja no va tornar a Vic, va refer la seva vida a França, on es va casar i on va morir.

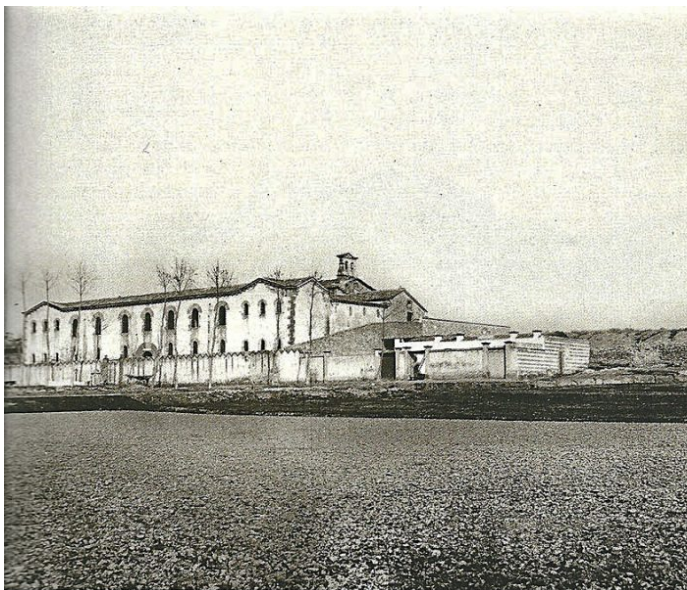
L'Artur, un dels dos cunyats que havien viatjat amb ell, va morir a Gusen; en Ramon va refer la vida a França

Quan, arran de l'aixecament militar d'una part de l'exèrcit contra el govern de la República, va començar la revolució social, en Ramon, membre d'aquella família compromesa amb les idees de l'esquerra, no va dubtar a participar en la defensa de la legalitat republicana. El 10 d'octubre de 1936 s'havia allistat com a voluntari a les Milícies Catalanes i marxà al front juntament amb altres militants d'ERC de la comarca, com els vigatans Isidre Franquesa i Sala, Pere Cuberta i Bartrone, Ramon Quatrecases i Vila –que va morir al front de Madrid–, Llätzer Coma i Cruells, Lluís Marfà i Anglada, Àngel Soler i Macià, etc.

Mentrestant, l'1 d'abril de 1939 es va donar per acabada oficialment aquella guerra mal anomenada civil. La xifra d'espanyols i catalans exiliats era de quasi mig milió. Molts ja no van tornar mai més a la seva terra, uns perquè la mort els va trobar refugiats a l'exili, altres, quasi 5.000 republicans com l'Artur o una quarantena d'osonencs, perquè van ser assassinats pel feixisme alemany després de patir l'horror dels camps d'extermini. Altres van decidir tornar per no patir més un exili cruel o per no sentir més l'enyor de la família que havien deixat a casa. Molts d'aquests van haver de patir la presó, el desterrament o la mort davant d'un escamot d'afusellament després d'un consell de guerra sumaríssim. Alguns es van mantenir fermes en les seves idees republicanes aguantant l'exili, i no tornant a Catalunya fins a la mort del dictador.

Però per tancar la història d'aquesta família de vigatans, encara falta parlar de l'altre cunyat, en Josep, aquell que no va pujar al tren i es va quedar a Vic.

(Publicat a EL 9 NOU el 29 de juny de 2018)

Vista de l'antiga presó de Vic

CAPÍTOL III

Luis Castán, aquell sobreestant d'obres de l'estació de Vic que va haver de conduir un tren ple de refugiats cap a la frontera perquè el maquinista estava malalt, va morir a Cotlliure l'any 1943, tal com vaig explicar a EL 9 NOU del divendres passat. Bo i que la família va rebre la carta d'en Ramon en què explicava el seu enterrament i deia que havia mort d'un atac de cor, després van poder saber que els alemanys l'havien afusellat. Això ho van conèixer per una carta que un veí exiliat, que també era a Cotlliure i que ho havia presenciat, va escriure a la seva dona, i aquesta va córrer a explicar-ho a la Teresa, la muller d'en Luis. Més tard el mateix Ramon, veient que no ho podia amagar, va confessar la veritat a la seva germana.

De totes maneres, en Luis, que era militant de la CNT i que havia estat detingut a Vic durant els Fets d'Octubre del 34, encara era buscat dins de l'Estat espanyol on tenia una ordre de crida i cerca a causa d'un judici sumaríssim obert per ser considerat desafecte al Movimiento Nacional, i se'l cominava a presentar-se al Jutjat Militar Eventual de Vic, al carrer de Manlleu, número 55.

Dins de les entrevistes que vaig fer per estirar el fil de les vivències d'aquests vigatans que van haver de marxar de la seva ciutat i del seu país per les seves idees republicanes (sobre els quals es podria fer una pel·lícula, com segurament sobre moltes altres famílies que van haver de patir la guerra a un o altre costat d'un país dividit entre rojos i blancs), ara toca parlar d'en Josep, el cunyat d'en Luis i germà d'en Ramon i de l'Artur, que era el que no va pujar en aquell tren abandonat a l'estació de Vic.

En Josep també vivia amb la seva família al barri de l'estació, on treballava de carregador de vagons. El primer temps de la revolució que va seguir a l'alçament militar va fer de milicià del Comitè Antifeixista de Vic. Més tard va ser enviat a fer fortificacions a les carreteres de l'entorn de la ciutat i durant un temps es va estar a les oficines del Comitè, segons ell mateix explicava, potser per no haver d'anar al front.

A en Josep, el cunyat que no va pujar en aquell tren, el van acusar d'auxili a la rebel·lió militar i d'estar afiliat a la CNT. Va estar a la presó de Vic i a la Model de Barcelona

Davant de l'avanç dels nacionals, el 7 de gener de 1939 va marxar de Vic i, com tants republicans durant aquells dies de retirada, va passar la frontera francesa per Puigcerdà. Més tard va decidir retornar a Espanya, i el 30 de juliol travessava el pont internacional d'Hendaia-Irun. Però el 6 d'agost era capturat i tancat al camp de presoners de La Magdalena, a Santander, fins que al novembre el van traslladar a la presó de la Tabacalera, també a Santander. El desembre del 39 van començar les actuacions judicials i el van acusar d'auxili a la rebel·lió militar i d'estar afiliat a la CNT (en va ser president del Comitè de Transports Ferroviaris) i de ser militant d'ERC durant la "dominació rojo-separatista". El gener de 1941 el van portar a la presó de Vic, i el juny del mateix any el van dur a la presó Model de Barcelona.

El maig de 1941, mossèn Joan Lladó demanava al jutge militar que accelerés el seu judici, perquè l'acusat ja havia estat detingut vint mesos a Santander més els que portava a la presó de Vic, i que "la seva pobra dona té sis fills, la més gran de 17 anys,

que és la que, quan pot, treballa". Fins i tot l'ecònom de la catedral, el Dr. Carles Masferrer, segons "informes de personas fidedignas", va advocar per ell. També el propietari de la fàbrica de farines La Teresita de Vic, on en Josep havia treballat, va intercedir per ell.

Finalment, el 19 de juliol de 1943 se li va fer un consell de guerra sumaríssim, en què se'l va condemnar a 18 anys de presó menor. Però l'octubre del mateix any, se li va concedir la llibertat condicional vigilada, malgrat que la pena no s'extingiria fins a l'agost de 1957.

M'expliquen que al cap d'uns anys d'haver estat posat en llibertat, tenia el projecte de treure's el carnet de conduir per poder portar un camió i així guanyar-se més bé la vida, ja que a l'estació la feina no anava massa bé, perquè sovint hi havien robatoris als vagons que arribaven a Vic, a causa de la misèria que hi havia.

Després el van detenir per fer propaganda contra el règim. Va morir a la cel·la apallissat tot i que van fer constar que s'havia suïcidat. El metge es va negar a signar-ne l'autòpsia

Però el dia 7 de juny de 1947, cap a les 6 de la tarda, de nou va ser detingut. Aquesta vegada va ser la Guàrdia Municipal de Vic qui se l'endugué al quartelillo que tenien als baixos de l'ajuntament. Sembla que en aquesta ocasió el motiu de la detenció va ser per la denúncia d'un veí que descobrí que en Josep es dedicava a imprimir octavetes contra el règim franquista.

En Josep Piqué i Fargas, que havia nascut a Vic el 1896, va morir la tarda del 9 de juny de 1947 a la cel·la de l'ajuntament a causa de les pallisses rebudes, tot i que oficialment es va fer constar que s'havia suïcidat. En aquests casos s'obligava els familiars a fer l'enterrament fora del recinte del cementiri catòlic. Alguns familiars m'expliquen que el Dr. Federico Casimiro no va voler signar l'autòpsia que se li practicà, i que es va voler entrevistar amb el bisbe per explicar-li la veritat del cas i demanar que se'l pogués enterrar en terra sagrada, cosa que es va fer el 10 de juny.

Arran d'aquest fet, i per les pressions de les autoritats franquistes del moment, la seva dona es va veure obligada a marxar de la ciutat amb els seus fills. La filla gran, de 17 anys, va ser acomiadada de la botiga on treballava, i les monges van fer fora del col·legi una cosina seva. Altres familiars que es quedaren a Vic també van patir les conseqüències de ser assenyalats com a rojos. Era temps de postguerra, on la por, la denúncia, la calúnnia, la revenja i la misèria moral, física i econòmica, era el pa que més sovintejava.

El Caudillo havia visitat Vic per primera vegada una setmana abans.

Quin paper van tenir els camises blaves (velles o noves) de la ciutat en aquest trist succés?

(Publicat a EL 9 NOU el 6 de juliol de 2018)